

ԲԱՆՇՈՒՐԱԿԱՆ

ԱՍԱՐ ՍԵՐԱՍՏԱՑԻ

Ասար Աերաստացի բժշկին մասին եղած են այլևայլ գրողներ, ինչպէս,

1. — Հ. Արսէն Սուքրեան, Պատմութիւն Հայ Բժշկութեան, Բազմավեպ, 1881, էջ 33-37:

2. — Հ. Ղևոնդ Բալանեան, Հետազոտութիւնք Նախնեաց Ռամկորէնի վրայ, Վրեճ, 1897, էջ 448-517:

3. — Կ. Բ. Բասմաջեան, Ասար Աերաստացիի Բժշկարանը, Հայ Մշակոյթի Օր, Փարիզ, 1932, էջ 76-80:

Մենք այստեղ պիտի ներկայացնենք Ասար Աերաստացիին իբրեւ Գրիչ:

Նախ տեսնենք իր անունով մեզի ծանօթ յիշատակարանները:

Ա. — Թղ. 1618. — Զեռագիր Ս. Բ. Թիւ 743, Փողովածոյ, Նաթաղիր:

1. — Թղ. 1ր. — Խրատք գեղեցկայարմար և առակաւոր բանիւք ասացեալ յիմաստնոցն պէտպէս և ազգի ազգի կերպարանօք, խօսելի ի գէպ ժամու, ի հոգեւորն և ի մարմնաւորն, ի շահ և յօգտութիւն ուսումնասէր անձանց, զոր ի բազում և այլ և այլ օրինակաց ժողովեալ եղաք աստ: Իսկ որք ընթեանալ ի մխիթարական խրատուցս կարդալով կամ օրինակելով, յիշեցէք զհաւաքող բանիցս, զյոգնամեղ և զանխմտա ծառայս Ասար Աերաստացիս, և Աստուած ողորմի ասացէք, զի թողցէ Տէր զբազում յանցանս մեր, նոյն և զյիշողացդ, և պարգեւեցէ զիւր ասաա ողորմութիւնն, ամէն և եղիցի եղիցի (Յուսիկ Զեռ. երեսուցէմի, Հատար Զ., էջ 42-3, ընդ մամլով):

2. — Թղ. 42ր. — Ով ընթերցողք յիշեցէք զԱերաստացի Ասար ծառայս և Աստուած ողորմի ասացէք (նոյն, էջ 43):

3. — Թղ. 55ր. — Ռեկի թղին Հայոց գրեցաւ բանքս ի քաղաքն Իւով: Ով բանիբուն ընթերցողք, զգծողս յիշեցէք, և սղախանացն և անարհեստութեան գրիս անմեղադիր լերուք, զի կար մեր այս էր, այլ աղաչեմ յիշել միով Տէր ողորմեայիւ (նոյն, անդ):

4. — Թղ. 106ա. — Աղաչեմ գրեթէ ցոյզոյ ներս մե խնդրել յօգնամեղ անձին անպիտան Աերաստացոյս, և անմեղադիր լինել սղախանացն, և Տէրն ամենայնի մե և ձեզ առ հասարակ սղորմեացի (նոյն, անդ):

5. — Թղ. 109բ. — Նոյն և յօգնամեղ և անխմտա գրչիս Ասար Աերաստացոյ (նոյն, անդ):

6. — Թղ. 121ա. — Ով բանիբուն բն թերցողք, անմեղադիր լերուք սղախան բանիս, զի գրել տեղս խիտա ժխտումն և միտս ի վտանգի էր, այլ յիշեցէք և մեղաց թողութիւն ասացէք (նոյն, էջ 44):

7. — Թղ. 126ա. —

Ասար Աերաստացիս գրեցաւ բանիս պատմութիւնս:

Գրեցի ի քարտի խմբմ թէ լինի ինձ յուսման յիշման:

Կարդացողք լսողք սորա զուր օրհնեալ յաջնին հայրական:

Աստուած ողորմի հայցեմ մեզ համար ասացէք միտքան (նոյն, անդ):

Այս քառատող յիշատակարանը նոյնութեամբ կը գտնուի Ս. Բ. Թիւ 451) ձեռագրին մէջ (Տես Յուսիկ Զեռ. երեսուցէմի, Հատար Դ., էջ 181). քառ երեսիլին Ասարի ձեռագրէն ընդօրինակուած:

8. — Թղ. 127բ. —

Անձառ և անքննին Աստուած, որ զուր յուսման և մեղաւորաց:

մեղապարտ Աերաստացոյս իւր յաւուրն յանում ողորմած:

Թէպէտ յանցաւոր եմ ես, զուր չնորհող ես ձիր պարգեաց:

արժանացո ընդ նոսին, որք յաջակողմեանդ ևն զասած (նոյն, անդ):

Բ. — Թղ. 1621. — Զեռագիր Անկիւրիոյ Թ. 112, Փողովածոյ, Նաթաղիր:

1. — Խրատք գեղեցկայարմար և առակաւոր բանիւք, պէս պէս և ազգ ազգի կերպարանօք խօսելի ի գէպ ժամու ի հոգեւորն և ի մարմնաւորն, ի վարժումն և ի հրահանգումն ուսումնասէր անձանց, զոր ի բազում օրինակաց ժողովեալ եղաք աստ: Իսկ որ օկտիք ի մխիթարական խրատուցս կարդալով կամ օրինակելով, զհաւաքող բանիցս զյոգնամեղ և զանխմտա ծառայս Ասար Աերաստացիս, յիշեցէք և Աստուած

ողորմի ասացեք (Կրկնակերպան, Յուդակ
260. Անկիւրիոյ, Անթիլիոս, 1957, էջ
572): — Հմմտ. գերբ Ա. 1:

2. — էջ 420ր. — Զգծադրող բանիցս՝
որ բազում աշխատութեամբ հաւաքեցի
դաստ, գլխաւորապէս Ասար ծառայո՛ւ յիշե-
ցեք և Աստուած ողորմի ասացեք, ամէն
(նոյն, էջ 574):

3. — էջ 444ր. — Գրեցաւ գիրս թղին
Թիթ (= 1620). Զյոզնամեղ զծողոս յիշեցեք
և Աստուած ողորմի ասացեք, ամէն (նոյն,
անդ):

4. — էջ 460. — Ով եղբայրք, յիշեցեք
յոզնամեղ ծառայո՛ւ գլխաւորապէս, և Աս-
տուած ողորմի ասացեք, ամէն (նոյն, անդ):

5. — էջ 463ր. — Եւ աղաչեմ զլնթեր-
ցողս, յիշել զանխոստ Ասար ծառայո՛ւ,
և անկ գլխաւորաւ ողորմին, ամէն (նոյն,
անդ):

Գ. — Թղ. 1622. — Զեռագիր Կ. Յ.
Բամաճեանի, Բժշկարան:

1. — Թղ. 136. — Ով ընթերցողք և
բանիրուն եղբայրք, յիշեցեք զհաւաքող
բանիցս՝ զյոզնամեղ Աերաստացի Ասար ծա-
ռայո՛ւ, և Աստուած ողորմի ասացեք. գրե-
ցաւ ի թղին Հայոց ՌՀԱ (Հայ Մշակոյթի
Սր. Փարիզ, 1932, էջ 76):

2. — Յանուն Աստուծոյ գթածին և ու-
ղորմածին, Գիրք բժշկական արհեստին,
զոր սահմանեցին իմաստուն փիլիսոփայքն
և բժշկական վարդապետքն՝ իմանալ զընու-
թիւն մարդոյն, և խնամ տանել ցաւածին՝
առ ի պէտս բժշկութեան: Զի որպէս ի ձեռն
խոստովանութեան և ճշմարիտ սպաշխա-
րութեան տունուն զբժշկութիւն հոգեոց,
նայնպէս և ի ձեռն բժշկական վարդապե-
տացն և յօդուութենէ գեղեցիկացն ընդունելոյն
զառողջութիւն մարմնոյ և ազատեցոյն ի
ցաւոց: Իսկ այժմ նուազս ոգիս, ծառայ
ծառայիցն Աստուծոյ, անխոստ և յօդու-
մեղ Ասար Աերաստացիս, կամեցայ զըն-
տիրան հաւաքել և զկարճատօտն բացա-
յայտել ըստ կարեաց մերում փոքր ի շատէ
ի բանից իմաստասիրաց և բժշկական վար-
դապետացն, և խնամ տանել ցաւագեղեալ
անձանց առ ի պէտս բժշկութեան: Եւ նա
որ ստեղծողն է՝ տայ զառողջութիւնն յա-
մենայնի, ըստ բարի և բարերար կամաց

իւրոց. և նմա փառք և գոհութիւն, որ է
օրհնեալ յաւիտեանս և անդրա յաւիտե-
անին, ամէն (Հ. Ղ. Յովնանեան, Հետազո-
տութիւնք Նախնեաց Ռաւկօթէնի վրայ,
Վիեննա, 1897, էջ 451-2, Հմմտ. Հայ
Մշակոյթի Սր. էջ 78, 260. Ս. Յ.,
Թ. 3302, էջ 5):

Վերագրեալ երեք ձեռագիրներու թուա-
կանները յայտնի են: Կայ չբարբոք ձեռա-
գիր մըն ալ, որուն համար ըստած է «Ժա-
մանակ անյայտ», և որուն յիշատակարանը
իւրոյս ընծայուած է: Այդ ձեռագիրն է
հետեւեալը.

Դ. — «Ժամանակ անյայտ». — Զեռագիր
Երեանի Մատենադարանին, թիւ 1737, Ժո-
ղովածոյ (Եղիշէ, Երեան, 1957, էջ XLIV):

Այս տուեալներուն համաձայն ուրեմն
մենք կը ծանօթանանք Ասար Աերաստացիի
կեանքին շատ փոքր մէկ շրջանին միայն,
1618-1622, երբ ան կը խմբագրէ կամ
կ'օրինակէ երեք չորս կարեւոր ժողովածու-
ներ: Ատկէ զատ կ'իմանանք նաև որ ան
Իւով կը գտնուէր 1618ին:

Շուրջ հինգ տարիներու միջոցին իր ցոյց
տուած արդիւնաւորութիւնը պատճառ մըն
է հաւատարմութէ անոր բեղուն զրիչէն
արտադրուած ուրիշ երկեր ալ կրնան երեւ-
ւան զալ տակաւին:

Ասար Դպիրը կատարած աշխատանքին
մասին գնահատական տողեր արձանագրած
է Տիմրիկցի Պօղոս Կրօնաւոր, 1625ին, իր
Սպահանի մէջ օրինակած Ապուսայիտի
Մարգակագմութեան յիշատակարանին մէջ,
այսպէս.

«Ապա եղբայրք օրինակն խիստ պակա-
տարան էր և ողալած, բայց աւգնականու-
թեամբն Աստուծոյ, Աերաստացի Ասար
Դպիր և ճշմարիտ գրոց աշակերտն, յոյժ
ներհմտութեամբ պարապեալ ընդ արտաքին
կրեանսն, և բազում աշխատութեամբ հա-
գիւ կարաց յայտնափ տուգութիւնս ասել.
բայց որ աւկտիք ի սմանէ, յիշեցէք հայր
մեղայն, զբազմաշխատ Ասար Դպիրն, և
զիս զմեղաւոր զծողոս, որ գրեւս քարտե-
սիս խոտնաճաղանճ արարեալ և զծագրող
կոչիմ (Տ. Վ. Յ. Թորգոմեան, Հայ բժըշ-

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ

ՀՈՌՈՄՈՍԻ ՎԱՆՔ

ՏԵՂԱԳՐԱԿԱՆ. — Հոռոմոսի վանքը կը գտնուէր Շիրակի գաւառի արեւմտեան մասին մէջ. Ախուրեան գետի աջ եզերքը, Անիէն մէկ ժամ հեռու: Գլխաւոր եկեղեցին կը կոչուէր Ս. Յովհաննէս, որ իր անունը տուած էր նաև ամբողջ վանքին. — Արէլ Արք. Մխրթարեանց, Պատմ. Հոռոմոսին վանաց, Վաղարշապատ, 1870, էջ 25: Ալիշան, Շիրակ, էջ 18: Բնաշխարհիկ Բառարան, Բ., էջ 218:

ՊԱՏՄԱԿԱՆ. — Հոռոմոսի վանքը չինուած էր Բագրատունեաց Արաս թագաւորին օրով (929-953). Յովհաննէս Վարդապետի կողմէ, որ հռչակուած էր իր ողորմածութեամբ: Ռամկօրէն կը յորջորջուէր նաև Խօսալանք, մօտը գտնուող համանուն հայաբնակ գիւղին, կամ ոչ հեռուն տեանուող Խօշուն կոչուած գոյգ աշտարակներուն պատճառով: Այս վանքին շուրջը կը գրանւրին Բագրատունի թագաւորներէն ոմանց շիրիմները, ինչպէս Աշոտ Գ. Ողորմածի (+ 977) և Գագիկ Ա. Շահանշահի (+ 1020). — Ասողիկ, էջ 174: Սամուէլ, էջ 99: Կիրակոս, էջ 48: Վարդան, էջ 88: Շիրակ, էջ 18, 30, 31: Հայագատում, էջ 287, 329 (4): Բնաշխարհիկ, Բ., էջ 227:

Հոռոմոսի Առաջնորդներէն ծանօթ են հետեւեալները.

Կական ձեռագիրք, Մարդակազմութիւն Ապուստոլի, Հանդէս Ամսօրեայ, 1892, էջ 335: Հմատ. Յովնանեան, Հետգ. Նախն. Ռամկօրէնի, էջ 450):

Վերև հաւաքուած տեղեկութիւնները մեզի ալ իրաւունք կու տան Ասար Դպիր Սեբաստացիին նկատելու իր շրջանի արժեքաւոր գէմքերէն մին, որ գիտցած է իր ժամանակին գէթ մէկ մասը օգտակար գործնել իր պատկանած ազգին:

Ն. ԵՊՍ. ԾՈՒՎԱԿԱՆ

1. — Յովնանէս Վարդապետ, 936-968 թ. — Ասողիկ, էջ 174: Շիրակ, էջ 28:

2. — Սարգիս Վանանայր, 969-985 թ. — Մասնակցած է Անիի ժողովին, 969 թուին, որ գահընկէց բրաւ Վահանիկ կոչուեց. — Ասողիկ, 181: Շիրակ, 169:

Արշաճ պարսկ ամիրան կ'այրէ վանքը 982 թուին. — Ասողիկ, 188: Շիրակ, 169:

3. — Սողմոն Վանանայր, 986. — Շիրակ, էջ 28, 32:

Գագիկ Շահանշահ 1012ին կը չինէ Ս. Գէորգայ փոքրիկ տաճարը. — Մխրթարեանց, էջ 52-3:

4. — Անանիա Եպիսկոպոս, 1013. — Շիրակ, էջ 31-2, 32-3:

Հոս կը թաղուի Սարգիս Սեանցի կոչուեց, իր հրաժարելէն երեք տարի ետքը, 1022 թուին. — Լասարիկերացի, էջ 19: Ազգագատում, էջ 1179:

5. — Սարգիս Վանանայր, 1036. — Շիրակ, էջ 31:

6. — Յովնանէս Վանանայր, 1038: Սոյն թուականին Յովհաննէս Շահանշահ, որդի Գագիկ Շահանշահի, կը չինէ Ս. Յովհաննէս եկեղեցին հանդերձ ժամատունով. — Մխրթարեանց, 29-30: Տէր Մովսիսեան, Հայկ. երեք Մեծ վանքեր, 122: Յովսէփեանց, Հաւուց Թառ, 10: Խաղբակեանք, Բ., 82:

7. — Խաչատուր Առաջնորդ, 1174-81. — Մխրթարեանց, 41-2: Շիրակ, 21, 27: Յիշտ. Ձեռագրաց, էջ 484:

8. — Պետրոս Վանանայր, 1195. — Ինքը և իր ուխտակիցները հանդուցեալ վանահայրերու և եղբայրներու համար տարեկան պատարագ և աղօթք կը սահմանեն. — Շիրակ, 22:

9. — Մխրթար Վանանայր, 1198-1211. — Ականց գիւղէն ջուր բերած է վանք, 1198ին: Իր անունին կը հանդիպինք բազմիցս. — Յիշտ. Ձեռ., էջ 485 (թկ. 1181), 675 (676-8), 750 (թկ. 1211): Շիրակ, էջ 21 (թկ. 1198), 22, 23 (թկ. 1201):

10. — Դիմիտրի Առաջնորդ, 1218. — Մխրթարեանց, էջ 21, 31: Շիրակ, էջ 23:

11. — Անդրեաս Վարդապետ, 1222. — Շիրակ, էջ 21, 23:

Խոցողիկ Գրիգ ունի երկու արձանագրութիւն, 1228 թուականով. — Շիրակ, էջ 10, 23: